

HİTİT İLAHİYAT DERGİSİ

Hitit Theology Journal

e-ISSN: 2757-6949

Cilt | Volume 23 • Sayı | Number 1

Haziran | June 2024

'Alâka Metninin Nispet Problemi

The Problem of Authorship Attribution of the 'Alâka Work to Its Author

Ayhan CAN

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof.

Bartın Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati
Bartın University, Department of Basic Islamic Sciences, Arabic Language and Rhetoric

Bartın, Türkiye

ayhancan@bartin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7451-6101>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 02.01.2024

Kabul Tarihi | Accepted: 22.04.2024

Yayın Tarihi | Published: 30.06.2024

Atıf | Cite As

Can, Ayhan. "'Alâka Metninin Nispet Problemi". *Hitit İlahiyat Dergisi* 23/1 (2024), 475-491. <https://doi.org/10.14395/hid.1413600>

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler - yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review
It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/en/pub/hid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The Problem of Authorship Attribution of the 'Alāka Work to Its Author*

Abstract

In the realm of manuscript studies, one of the crucial issues pertains to the determination of authorship attribution. During periods when works were duplicated through transcription, challenges arose when authorial information was not explicitly recorded, leading to situations where copyists, biographical, and bibliographical works attributed the same piece to different names. Such circumstances not only complicated author identification but also occasionally gave rise to widespread errors. This study focuses on the 'Alāka text, a prominent work in the field of rhetoric ('ilm al-bayān), serving as an exemplar of this attribution problem. Traditionally ascribed to Mahmoud b. Abdullah al-Antākī (d. 1161/1747), the authorship of the 'Alāka text has not been subjected to substantial scrutiny. Contrary to the prevailing consensus, this study undertakes an examination of the authorship of the 'Alāka text, positing that it does not belong to al-Antākī but rather to his contemporary, Mehmed al-Sobicevī (d. 1161/1748). Consequently, this paper aims to explore and evaluate the issue, considering both individuals' attribution to the work. Multiple pieces of evidence and sources have been utilized to potentially identify the correct author. These include aligning historical data mentioned in the text with the lives of probable authors, identifying self-references in the works of potential authors, analyzing the writing style of the author, utilizing multiple identified copies of the work, seeking information on the author in commentaries, annotations, and related works, and consulting library catalogs, biographical, and bibliographical works. The investigation revealed that some copies attribute the work to Mahmoud al-Antākī, the evidence supporting this is primarily found in certain completion records. On the other hand, Ibn Karatepeli Huseyin b. Mustafa al-Aydīnī (d. 1191/1777), Seyyid Hafız al-Sirozī (d. 1269/1852), Bağdatlı İsmail Pasha (d. 1920), Bursalı Mehmed Tahir (d. 1925) and Ömer Rızâ Kehhâle (d. 1987) also attributed the text 'Alāka to al-Antākī. However, when the copyright date of the work and the place where it was copyrighted are examined, no presumption has been reached indicating that the author is al-Antākī. Therefore, the work's attributed to him is limited to the few sources mentioned above. Most of these sources belong to recent periods. Those who attribute the work to al-Antākī either did not see the copies bearing the name of al-Sobicevī or were under the influence of Ibn Karatepeli, who was one of those who attributed the work to al-Antākī. In addition, Muhammad Rāgib al-Halabī (d. 1370/1951), who grew up in Aleppo and was a member of the Ridāiyye madrasah where al-Antākī was also a teacher, did not mention 'Alāka, although he was the person who gave the most detailed information about al-Antākī's life. As in al-Antākī, the author's name is mentioned as Mehmed al-Sobicevī in many copies of 'Alāka. In addition, al-Sobicevī, in his work named *Mirsādu'l-hādī*, mentions the existence of a work he wrote on the science of elucidate, which includes the subject of 'Alāka. It has been determined that the work he mentioned is the famous 'Alāka text. A student of al-Sobicevī who copied the text 'Alāka attributed 'Alāka to him. The copyright of the work and the place where it was written are associated with the life of al-Sobicevī. In the commentary of Bekir b. Ahmad al-Mantaşawī (d. after 1149/1736), the student of the author who was one of the commentators on the subject, there are signs indicating that the author is al-Sobicevī. The text of 'Alāka is partially similar to al-Sobicevī's works in terms of language and style. Also, one of the commentators of 'Alāka, Muhammad b. Mustafa al-Kalbasānī (d. after 1184/1771) attributed the work to al-Sobicevī. As a result, when the proportion of the work is evaluated for both individuals, it is seen that Mehmed al-Sobicevī's name comes to the fore. In other words, the source and evidence citing the attribution of the work to Mahmoud al-Antākī are not seen as strong as the sources and evidence proving the attribution of the work to Mehmed al-Sobicevī. Therefore, it is highly probable that the author of the text is Mehmed al-Sobicevī. The method used in this study was comparison and analysis. Manuscript and printed sources were used in the preparation of the research.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Mahmoud al-Antākī, Mehmed al-Sobicevī, 'Alāka, Bayān, Attribution.

'Alāka Metninin Nispet Problemi**

Öz

Yazma eser çalışmalarının en önemli konularından biri eserin müellifine nispetinin tespitidir. Eserlerin istinsah yoluyla çoğaltıldığı zamanlarda eserin bir yerinde müellif bilgilerinin açıkça kaydedilmemiş olması, müstensihler veya biyografi ve bibliyografi eserlerinde aynı eserin farklı isimlere nispet edilmesi gibi durumlar müellifin tespitini zorlaştıran ve bazen yaygın hatalara yol açan sebepler arasında yer almaktadır. Beyān alanında kaleme alınmış ve oldukça yaygın bir eser olan 'Alāka metni bu durumun örneklerinden birini oluşturmaktadır. 'Alāka metni, genellikle Mahmūd b. Abdullah el-Antākī'ye (ö. 1161/1747) nispet edilmektedir. Öyle ki, şimdiye kadar eserin müellifinin tespiti dikkate değer bir sorgulamaya konu olmamıştır. Bu çalışmada 'Alāka metninin müellifi hakkında bir sorgulama yapılmış olup metnin müellifine dair farklı iddialar üzerinden yaygın kanaatin aksine, eserin el-Antākī'ye ait olmadığı, onun muasırı olan Mehmed es-Sobicevī'ye (ö. 1161/1748) aidiyetinin daha güçlü bir ihtimal olduğu kanıtlarla desteklenmiştir. Buna bağlı olarak bu çalışmada 'Alāka metninin gerçek müellifinin

* I would like to thank Yasir BEYATLI for his contributions to this study.

** Bu çalışmadaki katkılarından dolayı Yasir BEYATLI'ya teşekkür ederim.

kimliğine ulaşmaya çalışmak ve konuyu ana hatlarıyla değerlendirmek amacıyla eserin her iki şahsa da nispeti tartışılmıştır. Çalışmada muhtemel doğru müellife ulaşmak adına birden çok delil ve kaynağa başvurulmuştur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Eserde geçen tarihî veriler ile muhtemel müelliflerin hayatlarını bağdaştırmak, muhtemel müelliflerin eserlerinde kendisine ait atıf tespit etmek, yazarın üslubundan ve mümkün derecede eserin tespit edilen birçok nüshasından yararlanmak, eser üzerine yazılan şerh, hâşiye veya ta'likât türü çalışmalarda müellifin kimliğine dair bir bilgiye ulaşmak, kütüphane fihristleri, biyografi ve bibliyografik eserlerde müellifin kim olduğuna dair bilgi edinmek. Buna göre yapılan incelemeler sonucunda, eserin Mahmûd el-Antâkî'ye nispeti genellikle bazı nüshalardaki *temmet* kaydında var olmakla birlikte, İbn Karatepeli Hüseyin b. Mustafa el-Aydîni (ö. 1191/1777), Seyyid Hafız es-Sirozî (ö. 1269/1852), Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920), Bursalı Mehmed Tahir (ö. 1925) ve Ömer Rızâ Kehhâle (ö. 1987) gibi şahıslar da 'Alâka metnini el-Antâkî'ye nispet etmişlerdir. Ancak eserin telif tarihi ile telif edildiği yerin bir arada değerlendirilmesi sonucunda müellifin el-Antâkî olduğunu gösteren bir karineye ulaşılmamıştır. Dolayısıyla eserin ona aidiyeti yukarıda geçen birkaç kaynakla sınırlı kalmıştır. Bu kaynakların çoğu da son dönemlere aittir. Eseri el-Anâkî'ye nispet edenler ya es-Sobicevî'nin isminin bulunduğu nüshaları görmemişlerdir ya da eseri el-Antâkî'ye nispet edenlerin başında gelen İbn Karatepeli'nin etkisinde kalmışlardır. Ayrıca Halep'te yetişmiş ve el-Antâkî'nin de hocalık yaptığı Ridâiyye medresesinin bir mensubu olan Muhammed Ragıb el-Hâlebî (ö. 1370/1951), el-Antâkî'nin hayatı hakkında en detaylı bilgileri veren kişi olmasına rağmen 'Alâka'dan bahsetmemiştir. el-Antâkî'de olduğu gibi 'Alâka'nın birçok nüshasında da müellif ismi Mehmed es-Sobicevî olarak geçmektedir. Buna ilaveten, es-Sobicevî, *Mirsâdu'l-hâdî* adlı eserinde beyân ilmine dair yazmış olduğu ve 'alâka konusunu ihtiva eden bir eserinin varlığından bahsetmektedir. Bahsettiği eser meşhur 'Alâka metni olduğu tespit edilmiştir. 'Alâka metnini istinsah eden es-Sobicevî'nin bir öğrencisi 'Alâka'yı ona nispet etmiştir. Eserin telif süreci ve telif yeri, es-Sobicevî'nin hayatıyla ilişkilendirilmiştir. 'Alâka şârihlerinden olan musannifin öğrencisi Bekir b. Ahmed el-Menteşevî (ö. 1149/1736' dan sonra)'nin şerhinde müellifin es-Sobicevî'nin olduğunu gösteren emareler bulunmuştur. 'Alâka metni dil ve üslup olarak da es-Sobicevî'nin eserlerine kısmen benzemektedir. Ayrıca 'Alâka şârihlerinden biri olan Muhammed b. Mustafa el-Kalbasânî (ö. 1184/1771'den sora) eseri es-Sobicevî'ye nispet etmiştir. Bunun sonucunda eserin nispeti her iki şahıs için de değerlendirildiğinde Mehmed es-Sobicevî'nin ismi daha ön plana çıktığı görülmüştür. Başka bir deyişle eserin Mahmûd el-Antâkî'ye nispetini zikreden kaynak ve bu husustaki deliller Mehmed es-Sobicevî'ye nispetini kanıtlayan kaynak ve deliller kadar güçlü görülmemiştir. Dolayısıyla 'Alâka metninin müellifi Mehmed es-Sobicevî'nin olması kuvvetle muhtemeldir. Bu çalışmada temel alınan yöntem mukayese ve analiz şeklinde olmuştur. Araştırmanın hazırlanmasında yazılı doküman ve belgelerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Mahmûd el-Antâkî, Mehmed es-Sobicevî, 'Alâka, Beyân, Nispet.

Giriş

Yazma eser çalışmalarında isim benzerliği, ismin yanlış bir şekilde meşhur olması ve eser içerisinde müellif adının müellifin bizzat kendisi tarafından kaydedilmemesi gibi durumlarda eserin yanlış kişiye nispet edilmesine olanak sağlayabilmektedir. Ayrıca müstensih tasarrufları, ticarî maksat, kişisel çıkar ve bir esere ilgiyi artırmak adına meşhur bir şahsa nispet etmek gibi etmenlerden dolayı da bir yazma eser, yazarı dışında başka bir şahsa nispet edilebilmekte ve bu bilgi yaygınlık kazanabilmektedir.¹ Bu nedenle yazma eser üzerine çalışan araştırmacıların dikkat etmesi gereken en önemli hususlardan biri eser yazar ilişkisini doğru kurabilmektir.² Aksi takdirde yanlış nispet, bir takım ilmî ve teknik hataları beraberinde getirmektedir. Nitekim bir ilim adamının fikirlerini, ilmî ve kültürel birikimini kendinden sonraki nesillere yansıtan en önemli araçlardan biri, ardında bırakmış olduğu eserleridir. Bu eserler sayesinde kişinin gerek sosyal hayatta gerekse bilim dünyasında bırakmış olduğu izlerin ve bilimin ilerlemesi adına sunduğu katkıların tespiti mümkündür. Aksi durumda bu tespitlerin hatalar barındırması kaçınılmaz olmaktadır.

Bir yazma eserin en değerli versiyonu, müellif ve eser isminin içerisinde bulunduğu halde müellif hattıyla yazılmış veya aslına uygun istinsah edilmiş olanıdır.³ Bu tür nüshalar aracılığıyla müellif ismi kolaylıkla bilinmektedir. Ancak bazı risâle tarzındaki muhtasar eserlerde ne mukaddimedede

¹ Abdülhâdî el-Fadlî, *Tahkîku't-turâs* (Cidde: Mektebetu'l-İlm, 1406/1982), 123; Harun Bekiroğlu, "Yazma Eserlerden Kodikoloji'ye: Tahkîke Giriş", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/2 (2019), 870.

² Abdüsselâm Muhammed Hârûn, *Tahkîku'n-nusûs ve neşruhâ* (Kahire: Mektebetu'l-Hâneçî, 1418/1998), 44, 45.

³ Hârûn, *Tahkîku'n-nusûs ve neşruhâ*, 27.

ne de ferağ kaydında müellif ismi bulunmaktadır. Bununla beraber müellif ismi müstensih tarafından çoğunlukla eserin *temmet* kaydında bazen de eserin başında eklenmektedir. Bu durumda da müstensihin yeterince dikkatli davranmamış olması neticesinde müellif ismi bazen yanlış bir şekilde kaydedilmektedir. Nitekim bu çalışmada inceleyeceğimiz, beyân ilmîne dair oldukça meşhur bir çalışma olan *'Alâka* metni de bu özelliğindedir. *'Alâka* metni günümüzde, hiçbir sorgulamaya konu edilmeksizin Mahmûd el-Antâkî'ye (ö. 1161/1747) nispet edilmektedir. Eser üzerinde yapılan akademik çalışmalar genel itibarıyla eserin el-Antâkî'ye olan nispetini kabul etmişler ve tartışmaya açmamışlardır.⁴ Hatta bu genel kabul, bazı araştırmacıların metnin Mehmed es-Sobicevî'ye (ö. 1161/1748) nispet edilen bir nüshasını intihal olarak değerlendirmesine dahi yol açmıştır.⁵ Hâlbuki metin, bazı nüshalarda el-Antâkî'ye nispet edilmişken aralarında oldukça erken tarihli nüshaların da bulunduğu birden fazla nüshada es-Sobicevî'ye nispet edilmiştir.⁶ Buna rağmen konuyla ilgili detaylı bir araştırmanın yapılmamış olması eserin müellifini şüpheli kılmaktadır. Bu durum, *'Alâka* metninin müellifinin tespitine yönelik yapılacak dikkatli bir incelemenin önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada mezkûr eserin müellifine aidiyetinin geniş bir şekilde incelenmesiyle birlikte, müellifin kimliğine ulaşmak amaçlanmaktadır. Bir yazma eserin müellifini tespit etmede kullanılan birden fazla yöntem bulunmaktadır. Burada da doğru müellife ulaşmak adına birden çok yöneme başvurulmuştur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- i. Muhtemel müelliflerin hayatları: Bir eserin müellifinin tam olarak bilinmemesi durumunda bazen eserde işlenen konular, görüşler ve tarihi olaylar vasıtasıyla müellifin yaşadığı döneme ve kimliğine ulaşılabilir.⁷ Bu nedenle tespit edilebildiği kadarıyla hem Mahmûd el-Antâkî hem de Muhammed es-Sobicevî hakkında bilgi verilmiştir.
- ii. Esere ait nüshalar: Öncelikle müellife ait nüshanın tespiti önemlidir. Zira yukarıda da bahsedildiği üzere eserin ilk hali ile daha sonra istinsah edildiği şekillerinin farklı olması

⁴ Örnek olarak bk. Muzaffer Özli, *Karatepeli Hüseyin b. Mustafa el-Aydîni ve Şerhu'r-Risâleti'l-İsti'âre İsimli Eseri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 72; a.mlf., "Osmanlı Âlimlerinden Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ b. Hasan el-Aydîni'nin Hayatı ve Eserleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2010) 262, 263; İbrahim Şaban, "19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagete Dair Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası* 13/2 (2008), 127; a.mlf., "Osmanlı Âlimlerinin Arap Belagatine Dair Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası* 17/2 (2010), 124, 126; M. M. Muntezer Abdülhüseyn Muhsin, "er-Risâle fi'l-'Alâka li Mahmûd el-Antâkî: Tehkik ve Dirase", *Mecelletu Üruk* 10/2 (2017), 133-135, 140; Murat Tala, "Mecâz Problemi 'Alâka: Antâkî'nin el-'Alâka'sı Bağlamında Bir Bakış", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/2 (2019), 668-674; Soner Demirsoy, *Şark'ın Büyük Âlimleri* (İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2021), 272; Mahmud Elubeyd, *Şerhu'r-Risâleti'l-İsti'âre li Karatepeli Hüseyin b. Mustafa el-Aydîni, Dirâse ve Tahkik* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 28-31. Murat Sarıtış vd., "18. Yüzyıl Osmanlı Merkez Topraklarında Şer'î İlimler: İstatistikî Bir İnceleme", *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: Âlimler, Müesseseler ve Eserler XVIII. Yüzyıl*, ed. Ahmet Hamdi Furat vd. (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 1/318, 321, 2/409, 430, 434.

⁵ Özli, *Karatepeli Hüseyin b. Mustafa el-Aydîni ve Şerhu'r-Risâleti'l-İsti'âre İsimli Eseri*, 72; a.mlf., "Osmanlı Âlimlerinden Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ b. Hasan el-Aydîni'nin Hayatı ve Eserleri", 262, 263.

⁶ Örneğin Diyarbakır Ktp., Diyarbakır İl Halk Ktp. Koleksiyonu, nr. 21 Hk 771/14, numarayla kayıtlı ve 25a-26b varak aralığında yer alan *'Alâka* nüshasının temmet kaydında müellif ismi Mahmûd el-Antâkî olarak yazılmıştır. Ancak Ankara Milli Ktp., Samsun İl Halk Ktp. koleksiyonu, O6 Mil Yz A 11567/3, numarayla kayıtlı ve 10b-14b varak aralığında yer alan nüshada ise, müellifin Mehmed es-Sobicevî olduğu belirtilmiştir. İleride hangi nüshada el-Antâkî'nin hangisinde es-Sobicevî'nin ismi bulunduğuuna dair birden çok örnek verilecektir.

⁷ Hârûn, *Tahkiku'n-nusus ve neşruhâ*, 46; Fadlî, *Tahkiku't-turâs*, 123, 124. Muhtemel müelliflerin hayatlarının bilinmesi özellikle şahısların arasında zaman farkının bulunduğu durumda doğru müellifin tespitinde etkili olabilir. Eserin muhtevasında yer alan tarihî olaylar veya eserde kullanılan terimler hangi şahsın yaşadığı dönemle uyumluysa o şahsın asıl müellif olduğu ihtimalini güçlendirir. Ayrıca şahıslar arasında zaman farkının bulunmadığı takdirde de bu şahısların detaylı bir şekilde hayatlarının bilinmesi özellikle şahısların hangi tarihte nerede buldukları büyük bir önem arz edebilir. Burada eserin telif tarihi ve telif edildiği yer gibi bilgilere de ihtiyaç vardır. Bu durumda eserin telif tarihi ve telif yeri hangi şahsın hayatındaki tarihî coğrafi veriler ile uyum halinde ise muhtemel müellifin o şahıs olduğunu kanıtlayan bir delil elde edilmiş olur. Ancak bu özelliğin her eser için söz konusu olması mümkün olmayabilir. Zira her eserin telif tarihi ve telif yeri belli değildir. Ayrıca her müellifin biyografisinde tarihi veriler ve hayatını geçirdiği yerler kaydedilmemiştir.

muhtemeldir. Bununla birlikte müellife ait nüshada da müellife dair bir ipucu bulunmayabilir. Bu durumda müellifin öğrencilerinin çoğalttığı nüshaların tespiti de büyük bir öneme sahiptir. Nitekim müellifin öğrencileri bazen eserin müellifi hakkında detaylı bilgi verebilmektedirler. İleride de ele alınacağı gibi böyle bir durum bu çalışmanın konusu olan 'Alâka için de söz konusudur.

iii. Kütüphane katalogları ile biyografik ve bibliyografik eserlerin taranması: Bir eserin doğru yazara ait olup olmadığı konusu bu tür çalışmalar ile de desteklenmelidir.⁸ Ancak bu eserlerde hata yapılmış olma ihtimalinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu tür eserlerin vermiş olduğu bilgilerin, yukarıda zikredilen maddelerde işaret edilen veriler göz önünde bulundurulurken değerlendirilmesi hata payını azaltacaktır.

iv. Muhtemel müellifin diğer eserlerinde kendisine nispet edilen esere ve kendisine nispet edilen eserde de diğer eserlerine dair kendisine yaptığı atıflar: Bir müellifin kendi eserlerine atıfta bulunması rastlanılan bir durumdur. Dolayısıyla işaret edilen eser ve içeriği sayesinde müellif tespiti yapılabilir.⁹ Bu çalışmada el-Antâkî'nin başka diğer bir eseri tespit edilmediğinden dolayı sadece es-Sobicevî'nin eserleri taranmıştır.

v. Eser üzerine yazılan şerh, hâşiye veya ta'lika türü çalışmalarda müellif kimliğine dair bir bulgu taramak:¹⁰ Müellif tarafından mukaddime veya hâtimede müellif ismi zikredilmeyen metinlerin üzerine yazılmış bazı çalışmalarda çoğunlukla müellif ismine yer verilmektedir. Nitekim ileride de ele alınacağı gibi 'Alâka üzerine yazılan şerhlerde bu olguya rastlanmıştır. Ancak bu çalışmalarda, müellif ismine dair görülen ihtilaflar bu tür eserlerdeki malumata da ihtiyatla yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte bu tür çalışmaların arasında müellifin öğrencisine ait çalışmaların bulunması son derece önemlidir. Dolayısıyla öğrencinin hocasına dair verdiği bilgiler diğer şahıslara nispeten daha güvenilir kabul edilebilir.

vi. Yazarın üslubundan yararlanmak: Yazarı şüpheli olan bir eserin müellifini tespit etmek için ona ait diğer eserlerle üslup karşılaştırması üzerinden bir kanaat elde edilebilir.¹¹ Bu çalışmada sadece es-Sobicevî'nin eserleri üslup bakımından incelenmiştir. Zira daha önceden de belirtildiği üzere el-Antâkî'nin kendisine nispet edilen 'Alâka dışında herhangi bir eseri tespit edilmemiştir.

1. 'Alâka'nın Kendilerine Nispet Edildiği İki Şahıs: el-Antâkî ve es-Sobicevî

1.1. Mahmûd el-Antâkî

Tam adı Mahmud b. Abdullah el-Antâkî'dir.¹² Doğum tarihi kaynaklarda geçmemekle birlikte Antakya'da doğduğu bilinmektedir.¹³ Hanefî mezhebine mensuptur. İlk eğitimini memleketi olan Antakya'da almıştır. Hac için gittiği Mekke'de dört yıl kalarak oradaki âlimlerin yanında eğitimine devam etmiştir. Daha sonra Mısır'a geçerek birkaç sene orada kalmıştır. Oradan da Antakya'ya geçip bir müddet orada kaldıktan sonra İstanbul'a gitmiş ancak kısa bir süre sonra memleketi

⁸ Hârûn, *Tahkîkû'n-nusûs ve neşruhâ*, 45.

⁹ Okan Kadir Yılmaz, *İsam Tahkikî Neşir Kılavuzu* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 44.

¹⁰ Yılmaz, *İsam Tahkikî Neşir Kılavuzu*, 44.

¹¹ Ekrem Ziyâ Ömerî, *Dirâsâtun tarihiyye ma â ta'lika fi menheci'l-bahs ve tahkiki'l-mahtûtât* (Medinetu'l-Münevvere: Câmî'atu'l-İslâmiyye, 1403/1983), 69, 70; Seyit Bahçıvan, "Yazma Eserlerin Tahkikinde Metodolojik Problemler", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21 (2006), 72.

¹² Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zünûn 'an usâmi'l-kutubi ve'l-fünûn*, nşr. Rifat Kılıslı (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1945), 1/558; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin; terâcimu musannifî'l-kutubi'l-'Arabiyye* (Dimaşk: Müessesetu'r-Risâle, ts.), 3/815.

¹³ Hüseyin b. Mustafa b. Hasan el-Aydîni İbn Karatepeli, *Ta'likât 'alâ şerhi'l-'Alâka* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Fatih, 5357/4), 40b; Muhammed Rağîb et-Tabbâh el-Halebî, *İlâmu'n-nübelâ bi tarihi Halebi's-şehbâ*, tsh. Muhammed Kemâl (Halep: Dâru'l-Kalemi'l-'Arabî, 1988), 6/493.

olan Antakya'ya geri dönmüştür. Sonrasında doğu illerinde üç yıl kalarak bölgenin âlimlerinden mantık ve felsefe gibi âlet ilimlerini okuyup birçok ilimde kendini yetiştirmiştir. Bunu akabinde tekrar memleketine dönerek on yıldan fazla bir süre boyunca burada tedarik faaliyetinde bulunmuştur. Mahmûd el-Antâkî, 1143/1730 yılında Vezir Osman Paşa ed-Devrekî'nin (ö. 1160/1747) ısrarlı talepleri üzerine Halep'e gelmiştir. el-Antâkî, burada Vezir Osman Paşa'nın yaptırmış olduğu Ridâiyye medresesinde müderrislik yapmıştır. Onun derslerine birçok bölgeden gelen Arap ve Türk öğrenciler katılmıştır. Bu medresede 18 yıl müderrislik yapan el-Antâkî burada birçok öğrenci yetiştirmiştir. Ali Efendi ed-Dâbikî (ö. ?) ve Seyyid Addürrahim Efendi (ö. ?) ismi bilinen öğrencileridir.¹⁴ Halep'te vefat eden el-Antâkî'nin vefat tarihini İbn Karatepeli Hüseyin b. Mustafa el-Aydîni (ö. 1191/1777), Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920) ve Ömer Rızâ Kehhâle (ö. 1987) 1160/1747,¹⁵ Muhammed Rağîb el-Hâlebî (ö. 1370/1951) ise 1161/1748 olarak kaydetmiştir.¹⁶ Tespit edildiği kadarıyla el-Antâkî'ye nispet edilen tek eser, bu makalenin konusunu teşkil eden *Risâletu'l-isti'âre* veya diğer adıyla *Alâka*'dır.¹⁷

1.2. Mehmed es-Sobicevî

İsim ve nisbesi tam olarak Mehmed b. Mehmed b. Ahmed es-Sobicevî el-Aydîni er-Rûmî el-Hanefî'dir.¹⁸ Hayatı hakkındaki bilgiler kısıtlıdır. Aydın'ın Koçarlı ilçesine bağlı Sobuca köyünde doğmuştur.¹⁹ Doğum tarihi bilinmemektedir. es-Sobicevî'nin vefatı ile ilgili 1141/1728,²⁰ 1161/1748²¹ ve 1172/1758²² gibi birbirinden farklı tarihler verilmiştir. Ancak Bursalı Mehmed Tahir'in (ö. 1925), es-Sobicevî'nin Dedeköy'deki mezar taşında bulunan kitabede 1161/1748 senesinin kayıtlı olduğunu söylemesi, bu tarihin tercih edilmesinde önemli bir rol oynamıştır.²³ Bir müderris olduğu anlaşılan es-Sobicevî'nin yetiştirdiği öğrencilerin başında *İzhâr, Kâfiye* ve *'Avâmil* gibi medrese müfredatının önemli eserlerinin mu'ribi Zeynîzâde Hüseyin Efendi (ö. 1172/1758-59) gelmektedir.²⁴ Sarf, nahiv ve belagat alanında genel itibariyle şerhlerden oluşan eserleri vardır. es-Sobicevî'ye aidiyeti belli olan eserler şu şekildedir:

1. *Fethu'l-esrâr fî şerhi'l-İzhâr*.²⁵

2. *Keşfu'l-'inâye fî mesâ'ili'l-Kifâye*.²⁶

¹⁴ Halebî, *İlâmu'n-nübelâ*, 6/493-494.

¹⁵ İbn Karatepeli, *Ta'likât* (Fatih, 5357/4), 40b; İsmail Paşa, *İzahu'l-meknûn*, 1/558; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 3/815.

¹⁶ Halebî, *İlâmu'n-nübelâ*, 6/495.

¹⁷ Bk. İbn Karatepeli, *Ta'likât* (Fatih, 5357/4), 40b; İsmail Paşa, *İzahu'l-meknûn*, 1/558; a.mlf., *Hediyyetu'l-'ârifin esmâu'l-mu'ellifin ve âsâru'l-musannifin* (Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 1/327; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. A. Yekta Sarac (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 1/297; a.mlf., *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli* (İzmir: Keşişyan Matbaası, 1324/1908), 80, 105; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 3/815.

¹⁸ İsmail Paşa, *İzahu'l-meknûn*, 1/96; a.mlf., *Hediyyetu'l-'ârifin*, 2/327.

¹⁹ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/360; Mustafa Öncü, "Sobicevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), 37/342.

²⁰ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/264; İsmail Paşa, *İzahu'l-meknûn*, 2/158.

²¹ İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-'ârifin*, 2/327

²² İsmail Paşa, *İzahu'l-meknûn*, 1/96; a.mlf., *Hediyyetu'l-'ârifin*, 2/332.

²³ Tahir, *Aydın vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, 65; Öncü, "Sobicevî", 37/342.

²⁴ Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, 63; Öncü, "Sobicevî", 37/342.

²⁵ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/360; a.mlf., *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, 65; İsmail Paşa, *İzahu'l-meknûn*, 1/96; a.mlf., *Hediyyetu'l-'ârifin*, 2/327; Murat Sarıtaş vd., "18. Yüzyıl Osmanlı Merkez Topraklarında Şer'î İlimler", 1/323, 2/463.

²⁶ Tahir, *Osmanlı müellifleri*, 1/360; a.mlf., *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, 65; İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-'ârifin*, 2/327.

3. Şerhu'l-Mağşûd.²⁷

4. Mirşâdu'l-hâdî 'ale'l-Hevâdî.²⁸

Günümüzdeki bazı çalışmalarda *Mefhûm-i îsâgücî*, *Mefhûm-i risâle-i 'alâka*, *Mefhûm-i risâle-i ferîde*, *Mefhûm-i velediyye* ve *Risâletü'l-isti'âre* adlı eserler de es-Sobicevî'ye nispet edilmiştir. Ayrıca *Risâletü'l-isti'âre*, Mahmûd el-Antâkî'ye de nispet edilen 'Alâka metninden farklı bir eser telakki edilerek İbn Karatepeli'nin bu risâle üzerine şerh yazdığı da ifade edilmiştir.²⁹ Ancak her ikisinin aynı eser olduğu hem kütüphanedeki nüshalarından hem de İbn Karatepeli'nin şerh ve ta'likinden anlaşılmaktadır.

Mefhûm ismini taşıyan eserler genellikle aynı mecmualarda yer almaktadırlar. Biyografik ve bibliyografik kaynaklarda bu eserlerin es-Sobicevî'ye ait olduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. İncelenen nüshalarda da *Mefhûm-i risâle-i 'alâka* adlı eserin dışında es-Sobicevî ismi bu eserlerin herhangi bir yerinde geçmemektedir.³⁰ *Mefhûm-i risâle-i 'alâka*'nın nispeti ise tetkike muhtaçtır. 'Alâka metniyle bağlantılı olması hasebiyle ileride bu eserin nispetiyle ilgili bilgi verilecektir.

2. 'Alâka Metninin Nispet Problemi

2.1. 'Alâka Metnin el-Antâkî'ye Nispeti

Daha önceden de belirtildiği üzere günümüzde 'Alâka metninin Mahmûd el-Antâkî'ye aidiyeti genel bir kabul halini almıştır. 'Alâka metninin el-Antâkî'ye aidiyetini gösteren veriler; bazı nüshalarda bulunan kayıtlar, bazı şârihlerin ifadeleri, bazı biyografik-bibliyografik kaynaklar ve bazı kütüphane kataloglarındaki kayıtlardan ibaret olduğu söylenebilir.

el-Antâkî'nin isminin yer aldığı nüshalara ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir. Zira risâlenin erken tarihli nüshaları incelendiğinde bu nüshalarda bir müellif bilgisinin yer almadığı görülmektedir. Örneğin bu nüshalardan biri Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., Burdur İl Halk Ktp. koleksiyonu, 15 Hk 1525/2 numaralı nüshadır. Nüsha, 1140/1727-28 yılında istinsah edilmiştir. Yine erken döneme ait ve müellif isminin yer almadığı diğer bir nüsha, Manisa İl Halk Ktp., Manisa İl Halk Ktp. koleksiyonunda 45 Hk 1951/4 numarayla kayıtlıdır. Nüsha, 1141/1728-29 yılında istinsah edilmiştir. Müellif isminin bulunmadığı bu eski tarihli nüshalar göz önünde bulundurularak risâlenin asıl nüshasında müellifin kimliğini açık etmediğine veya yukarıdaki tarihlerde çoğaltılan nüshalarda bir ihmalin var olduğuna yorumlanabilir.

'Alâka metninin nüsha sayısı oldukça fazladır. Bunun yanında sadece bazı nüshalarda müellif ismi müstensihler tarafından ya eserin başında ya da *temmet* kaydında ilave edilmiştir. Eserin el-Antâkî'ye ait olduğu bilgisinin bulunduğu başlıca nüshaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

²⁷ Tahir, *Osmanlı müellifleri*, 1/360; a.mlf., *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, 65; İsmail Paşa, *Hediyetu'l-'ârifin*, 2/327.

²⁸ İsmail Paşa, *Hediyetu'l-'ârifin*, 2/327.

²⁹ Abdullah Bilin, *Sobucalı Mehmed Efendi'nin Keşfü'l-Înaye fi Mesaili'l-Kifaye Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 8-11; Öncü, "Sobicevî", 37/342.

³⁰ Bu mecmualar için bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 5885; Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3239, 4755.

Tablo 1. Müellif İsminin el-Antâki Olarak Geçtiği Başlıca Nüshalar

Sıra	Bulunduğu Kütüphane	Koleksiyon	Demirbaş nr.	İstinsah tarihi	Müellif isminin geçtiği yer
1	Diyarbakır Ktp.	Diyarbakır İl Halk Ktp.	21Hk 771/14	H. 1153	Temmet kaydı ³¹
2	Diyarbakır Ktp.	Diyarbakır İl Halk Ktp.	21Hk 601/3	H. 1161	Temmet kaydı
3	Ankara Milli Ktp.	Tokat Müzesi	60 Mü 67/10	H. 1192	Temmet kaydı
4	Ankara Milli Ktp.	Tokat Zile İlçe Halk Ktp.	60 Zile 442/1	H. 1270	Temmet kaydı
5	Edirne Selimiye Yazma Eser Ktp.	Selimiye Yazma Eser Ktp.	22 Sel 3042/8	H. 1282	Besmeleden önce
6	Ankara Milli Ktp.	Ankara Milli Ktp.	06 Mil Yz A 9627/1	H. 1289	Besmeleden önce
7	Ankara Milli Ktp.	Samsun Vezirköprü İlçe Halk Ktp.	55 Vezirköprü 491/10	-	Temmet kaydı
8	Ankara Milli Ktp.	Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Ktp.	03 Gedik 18423/2	-	Temmet kaydı

'*Alâka* metnin el-Antâki'ye ait olduğunu ifade edenlerin başında '*Alâka* şârihi İbn Karatepeli gelmektedir. Buna göre şârih, '*Alâka* şerhinde sadece müellif ismi ve künyesini zikretmekle yetinirken kendi şerhine yazmış olduğu ta'likte müellifin doğum yerinin Antakya, yaşadığı ve ders verdiği şehrin ise Halep olduğunu zikretmiştir. Bununla birlikte el-Antâki'nin burada 1160/1747 yılında vefat ettiğini belirtmiştir.³² Seyyid Hâfız es-Sirozî de (ö. 1269/1852), risâle üzerine kaleme aldığı şerhinde metnin Mahmûd el-Antâki'ye ait olduğunu ifade etmiştir.³³

Risâlenin el-Antâki'ye ait olduğu bilgisi bazı biyografik ve bibliyografik kaynaklarda da mevcuttur. Örneğin Bursalı Mehmed Tahir; İbn Karatepeli, Seyyid Hâfız es-Sirozî ve Musannifek Bekir b. Ahmed el-Menteşevî gibi muhtelif '*Alâka* şârihlerinin biyografilerinde eserin Mahmûd el-Antâki'ye ait olduğunu vurgulamıştır. '*Alâka*'nın âlimler arasında şöhretine işaret eden Mehmed Tahir, '*Alâka* üzerine yapılan bu çalışmaların matbu hallerinden bahsetmiştir.³⁴

İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn* adlı eserinde '*Alâka* metni ve müellifi hakkında kısaca bazı bilgiler vermiştir. Buna göre '*Alâka* metninin girişinden bir pasaj vererek eserin isminin *Risâletu'l-istiâre*, müellifinin de Halep'te ikamet etmiş müderris Mahmûd b. Abdullah el-Antâki olduğunu zikretmiştir.³⁵ Esmâ el-Hımsî de *Fihrisu mahtûtâti dâri'l-kutubi'z-zâhiriyye* adlı çalışmasında buna

³¹ Bu nüsha, müellif isminin içinde yer aldığı tespit edilen en erken tarihli nüshadır.

³² İbn Karatepeli, *Şerhu'l-'Alâka* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Fatih, 5357/3), 17b; a.mlf., *Ta'likât* (Fatih, 5357/4), 40b.

³³ Üryanizâde Seyyid Hâfız es-Sirozî, *Şerhu'l-'Alâka* (İstanbul: Matbaatu'l-Âmire, 1272/1858), 2.

³⁴ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/297; a.mlf., *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, 80, 105.

³⁵ İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/558.

benzer bilgiler vermiştir.³⁶ Kehhâle de benzer bilgilere yer vermiştir.³⁷ Bu kaynaklarda geçen bilgiler yukarıda bahsi geçen İbn Karatepeli'nin vermiş olduğu malumata benzer ve aynı kısıtlıktadır.

Halep'te yetişmiş ve Ridâiyye medresesinde müderrislik yapmış Beşir el-Gazzî (ö. 1339/1921)'den ders alan Muhammed Ragıb el-Hâlebî,³⁸ el-Antâkî'nin hayatı hakkında en detaylı bilgileri veren isimdir. *İ'lâmu'n-nübelâ* adlı eserinden de anlaşıldığı gibi Halep tarihi, kültürü, eğitim kurumları ve âlimleri hakkında geniş bilgiler vermiştir. Ancak el-Halebî'nin *İ'lâmu'n-nübelâ* adlı eserinde, 'Alâka metninden söz etmemiş olması dikkat çekmektedir.

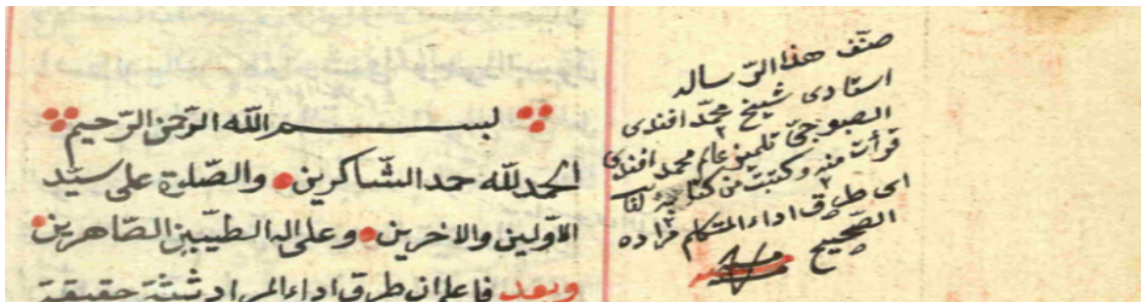
2.2. 'Alâka Metninin Mehmed es-Sobicevî'ye Nispeti

Daha önceden de zikredildiği üzere 'Alâka metninin bazı nüshalarında müstensihler tarafından eser Mehmed es-Sobicevî'ye de nispet edilmiştir. Tespit edildiği kadarıyla eserin es-Sobicevî'ye nispet edildiği başlıca nüshalar şunlardır:

Tablo 2. Müellif İsminin es-Sobicevî Olarak Geçtiği Başlıca Nüshalar

Sıra	Bulunduğu Kütüphane	Koleksiyon	Demirbaş nr.	İstinsah tarihi	Müellif isminin geçtiği yer
1	Ankara Milli Ktp.	Samsun İl Halk Ktp.	06 Mil Yz A 11567/3	H. 1158	Müstensihin kenar notu
2	Süleymaniye Ktp	Fatih Bölümü	4720/2	H. 1219	Besmeleden önce ve temmet kaydı
3	Ankara Milli Ktp.	Ankara Milli Ktp. Yazmalar	06 Mil Yz A 1446/9	H. 1220.	Temmet kaydı
4	Ankara Milli Ktp.	Tokat İl Halk Ktp	60 Hk 341/3	H. 1239	Temmet kaydı
5	Ankara Milli Ktp.	Ankara Milli Ktp. Yazmalar	06 Mil Yz A 1553/3	-	Temmet kaydı
6	Köprülü Yazma Eser Ktp.	Mehmed Asım Bey	34 Ma 523/3	-	Temmet kaydı
7	Kütahya Vahid Paşa Ktp.	Vahid Paşa	2691/1	-	Besmeleden önce
8	Süleymaniye Ktp.	Fatih Bölümü	5357/2	-	Temmet kaydı

Tabloda bulunan nüshalar arasında birinci sırada yer alan nüsha büyük bir öneme haizdir. 1158/1745-46 tarihinde istinsah edilen bu nüshanın birinci varağının kenarında 'Alâka metninin müellifinin kim olduğuna dair aşağıdaki önemli bir not yer almaktadır.

Görsel 1: Ankara: Milli Ktp., Samsun İl Halk Ktp., 06 Mil Yz A 11567/3, 10b.

Notta yer alan ifade şu şekilde tercüme edilebilir: "Bu eseri âlim Mehmed Efendi'nin öğrencisi, benim hocam Mehmed Efendi Sobûcî telif etmiştir. Ondan okudum ve onun kitabından yazdım."

³⁶ Esmâ el-Himsî, *Fihri su mahtûtâtî dâri'l-kutubîz-zâhiriyye ('Ulûmu'l-lûgati'l-'Arabiyye)* (Dimaşk: Mecmaullûgatil-'Arabiyye, 1393/1973), 1/293-294. Ayrıca bk. Ali Rıza Karabulut-Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemmu't-târihi't-türâsi'l-İslâmî fi mektebâti'l-âlem* (Kayseri: Dâru'l-Akabe, 2001), 5/3592.

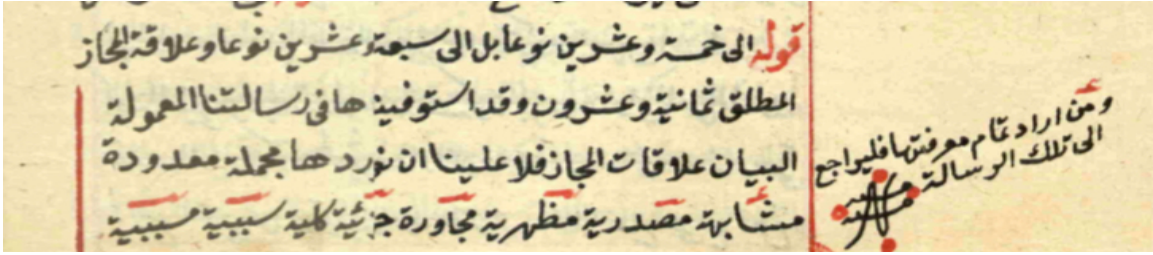
³⁷ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 3/815.

³⁸ Geniş bilgi için bk. Halebî, *İ'lâmu'n-nübelâ* (Tashih Edenin Notu), 1/10-21.

Bu ifadeden anlaşıldığı üzere bu nüshayı değerli kılan taraf, onun müellifin öğrencisi tarafından istinsah edilmesidir. Ayrıca eseri müellif olduğunu belirttiği hocasından okumuş olması ve bu eserin müellif nüshasından çoğaltılmış olması da bir diğer önemli husustur. Bu nüshada ayrıca müellif tarafından yazılan *minhuvât* notları da istinsah edilmiştir. Bu da nüshanın asıl nüshaya en yakın nüshalardan biri olduğuna işaret eden durumlardan biridir. Görüldüğü üzere bu notta eserin es-Sobicevî'ye ait olduğu tasrih edilmiştir. Ayrıca notta yer alan detaylı bilgiler, bu bilginin güvenilirliğini artırmaktadır. Tablo 1'de belirtildiği üzere müellif isminin temmet kaydında yer aldığı tespit edilen en erken tarihli (h. 1153) nüshada el-Antâkî'nin ismi bulunmaktadır. Bu durumda es-Sobicevî'nin isminin geçtiği ve öğrencisinin yukarıdaki notunun üzerinde yer aldığı nüshadan beş sene önce istinsah edilmiştir. Mezkûr öğrencinin 'Alâka'nın el-Antâkî'ye nispetini duyması veya eserin bir nüshasında görmesi, yukarıdaki notunu tepki olarak yazması ve bir durumu düzelme adına kaydetmesi muhtemeldir.

Eserin es-Sobicevî'ye ait olduğunu gösteren diğer bazı önemli bulgular şunlardır:

1. Mehmed es-Sobicevî, *Mirşâdü'l-hâdî 'ale'l-hevâdî*³⁹ adlı haşiyesinde tespit edildiği kadarıyla iki defa kendisine ait olduğunu belirttiği mecâzın alâkalarını ihtiva eden risâleye atıfta bulunmuştur. Birinci atıf şu şekildedir:

Görsel 2: Ankara: Milli Ktp., Samsun İl Halk Ktb., 06 Mil Yz A 11567/4, 197b.

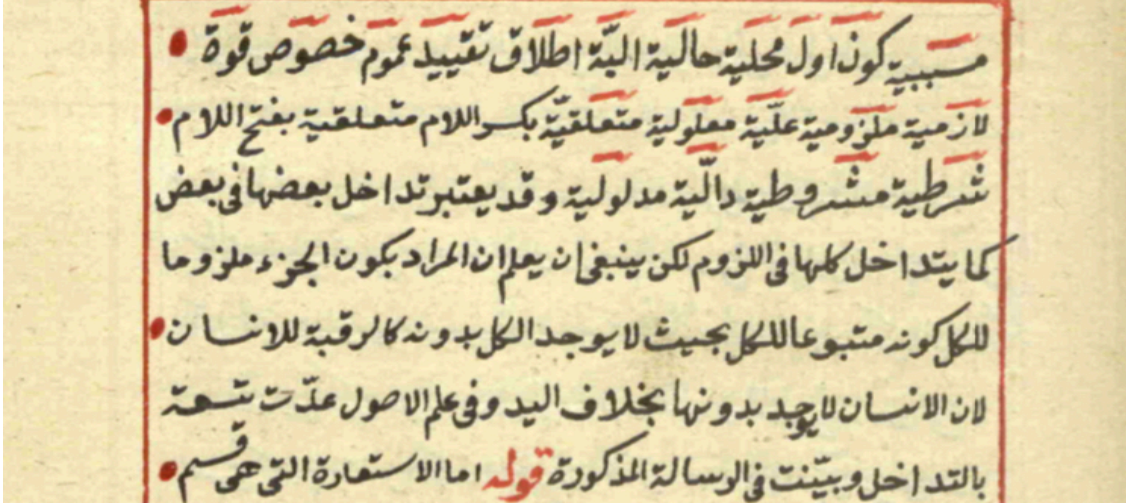
Hamza b. Turgut, mecâz-ı mürselin alâka sayılarının yirmi beşe kadar çıkabildiğini söylemektedir.⁴⁰ es-Sobicevî ise yukarıda hâşiyesinden alıntılanan kısmında, bu sayının yirmi yediye kadar çıkabildiğini söylerken mutlak anlamda mecâz alâkalarının ise yirmi sekiz olduğunu ifade etmiştir. Ardından mecâzın 'alâkalarıyla ilgili risâlesinde bu hususu detaylıca ele almış olmasından dolayı burada ayrıntılara girmeyeceğini belirtmiş ve söz konusu alâkaların isimlerini zikretmekle yetinmiştir. *Minhu* notunda da detaylı bilgi için o risâlesine müracaat edilmesini istemiştir.⁴¹

es-Sobicevî'nin *Mirşâdü'l-hâdî*'de mezkur risâlesine yaptığı diğer atıf ise aşağıdaki görselden anlaşıldığı üzere yine mecâzın alâka sayılarıyla ilgilidir.

³⁹ Bu eser, es-Sobicevî tarafından Hamza b. Turgut el-Aydîni'nin kendi eseri olan *el-Mesâlik*'e şerh olarak kaleme aldığı *el-Hevâdî fî şerhi'l-mesâlik* adlı eserine yazmış olduğu bir haşiyedir; bk. Ali Bulut, "Hamza b. Turgut Aydıni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek1/227-228.

⁴⁰ Bk. Nureddin Hamza b. Turgut el-Aydîni, *el-Mesâlik fî'l-me'ânî ve'l-beyân* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, 5872), 36a, 36b; Aydıni, *el-Hevâdî fî şerhi'l-mesâlik* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Laleli, 2864), 98a, 98b.

⁴¹ Sobicevî, *Mirşâdü'l-hâdî 'ale'l-Hevâdî* (Ankara: Milli Ktp., Samsun İl Halk Ktp. 11567/4), 197b.

Görsel 3: Ankara: Milli Ktp., Samsun İl Halk Ktb., , 06 Mil Yz A 11567/4, 198a.

Görselde alıntılanan metinde görüldüğü gibi es-Sobicevî, usûl ilminde bu alâkaların sayısının *tedâhul* yöntemi⁴² ile dokuza indirildiğini ve bu hususu biraz önce bahsi geçen risâlede açıkladığını ifade etmiştir. Her iki atıfta da yapılan açıklamalar ve işaret edilen bilgiler 'Alâka metniyle uyum içerisindedir.⁴³

es-Sobicevî'ye nispet edilen *Mefhûm-i 'alâka-i Sobicevî* adlı bir eser de mevcuttur. Bu durumda es-Sobicevî'nin *Mirsâdu'l-hâdî*'de bahsettiği 'Alâka risâlesi bu eser olabilir mi? Sorusuna şöyle cevap verilebilir: Yapılan incelemeler sonucunda bu eserin 'Alâka'nın Osmanlıca tercümesi olduğu anlaşılmıştır. Tercümelerin de müstakil bir eser olmadığı bilinen bir husustur. Ayrıca bu eserde es-Sobicevî ifadesinin geçmesi eserin ona ait olduğunu kesin bir şekilde göstermez.

Eserin bazı nüshalarının girişinde "*Mefhûm-i risâle-i 'alâka-i Sobicevî*" başlığı mevcuttur.⁴⁴ Bu ifadeden ilk etapta tercümenin es-Sobicevî'ye ait olduğu anlaşılabilir. Ancak ifadenin diğer bir vechi de vardır. Şöyle ki mezkûr terkip, aslı Arapça olan metnin es-Sobicevî'ye ait olduğu anlamını da barındırmakta olup kanaatimiz de bu yöndedir. Bu vecihle es-Sobicevî'nin *Mirsâdu'l-hâdî*'de bahsettiği eserin bu tercümeden farklı bir eser olduğu anlaşılmaktadır.

2. *Alâka* müellifinin öğrencisi ve şârihi olan Bekir b. Ahmed el-Menteşevî,⁴⁵ 'Alâka'ya yapmış olduğu şerhte açık bir şekilde müellifin ismini vermemişse de şerhin muhtelif yerinde müellifin kimliğine dolaylı bir şekilde işaret etmiştir. Menteşevî, "الحمد لله" ifadesini şerh ederken *minhu* şeklindeki bir notta şu ifadeleri kullanmıştır:

Bu konudaki doyurucu detay, hocam, musannifin k.s. *el-Hevâdî*'ye yapmış olduğu *Mirsâdu'l-hevâdî* adındaki haşiyesi ve *İzhâru'l-esrâr*'a yapmış olduğu *Fetḥu'l-esrâr* adındaki şerhinde bulunmaktadır.⁴⁶

⁴² Bazı alâkaları başka alâkaların altına dâhil etmek.

⁴³ Karşılaştırma için bk. Sobicevî, *Mirsâdu'l-hâdî 'ale'l-Hevâdî* (Samsun İl Halk Ktp. 11567/4), 198a; a.mlf., *el-'Alâka* (Ankara: Milli Ktp., Samsun İl Halk Ktp. 11567/3), 12a, 12b.

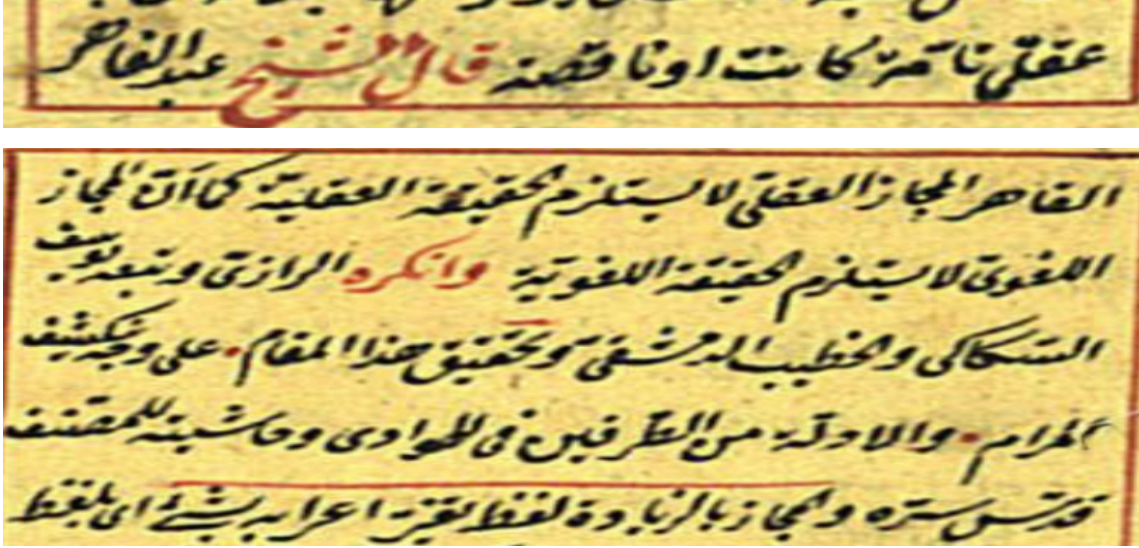
⁴⁴ Bu nüshaların buldukları yer ve kayıt numaraları şu şekildedir: Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 5885/1, 3b-11b; Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4755/1, 1b-14b.

⁴⁵ Musannifek Bekir b. Ahmed el-Menteşevî ismiyle bilinen şahıs, Muğla Mesevli olup 'Alâka metni üzerine 1149/1736 yılında *Şerhu'l-'Alâka* adında bir eser yazmıştır; bk. Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânin Terâcim-i Ahvâli*, 105.

⁴⁶ Bk. Bekir b. Ahmed el-Menteşevî, *Şerhu'l-'Alâka* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar 7114/2), 10a.

Yukarıda da ifade edildiği üzere el-Antâkî'ye çalışmanın konusu dışında başka bir eser nispet edilmemektedir. Bunun yanında daha önceden de belirtildiği üzere şârihin burada bahsettiği her iki eser de Mehmed es-Sobicevî'ye aittir. Dolayısıyla şârihin bu notunda 'Alâka'nın Mehmet es-Sobicevî'ye ait olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

Menteşevî'nin şerhinde 'Alâka metninin müellifine dair işaretler bununla sınırlı değildir. Şerhte atıfların adresi genel itibarıyla musannifin 'Alâka üzerine yazmış olduğu *minhuvât* notlarıdır.⁴⁷ Ancak bir yerde *el-Hevâdî* ve "musannifin" ona yapmış olduğu hâşiyesine atıfta bulunmaktadır:

Görsel 4: İstanbul: Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, 7114/2, 47b, 48a.

Görselde alıntılanan kısmın tercümesi şöyledir:

Şeyh Abdülkahir, lügavî mecâz hakikî lügavîyi gerektirmediği gibi, aklî mecâz da aklî hakikati gerektirmez demiştir. Râzî, buna (Abdülkahir'e) karşı çıkmış, Yûsuf es-Sekkâkî ve Hatib ed-Dımaşkî de bu konuda ona (Râzî'ye) uymuşlardır. Bu hususun tahkiki, her iki tarafın maksat ve delilleri *el-Hevâdî* ve musannifin k.s. ona hâşiyesinde bulunmaktadır.

Burada öncelikle "musannif" ifadesinden kimin kastedildiği çözülmesi gereken bir husustur. Bu çözümle birlikte 'Alâka yazarının kimliğinin büyük oranda belirlenmesi kuvvetle muhtemeldir. Metinde, bahis mevzusu olan mesele hakkında tafsilatlı malumatın *el-Hevâdî* ve "musannifin" *el-Hevâdî*'ye yapmış olduğu hâşiyesinde bulunduğu belirtilmiştir. Daha önceden de geçtiği üzere *el-Hevâdî* tam adıyla *el-Hevâdî fi şerhi'l-Mesâlik* Hamza b. Turgut'un kendi eseri olan *el-Mesâlik*'e şerhidir. es-Sobicevî'nin bu eser üzerine *Mirşâdü'l-hâdî 'ale'l-hevâdî* adında bir hâşiyesi bulunmaktadır.⁴⁸ Burada işaret edilen malumatın es-Sobicevî'nin bahsi geçen hâşiyesinde yer alıyor olması el-Menteşevî'nin şerhinin girişindeki ifadeleriyle birlikte düşünüldüğünde buradaki "musannif" ifadesiyle es-Sobicevî'nin kastedildiği açık hale gelmektedir.⁴⁹ Zira yukarıda da geçtiği üzere el-Menteşevî şerhinin girişinde yine "musannif" ifadesini kullanmış ve onun

⁴⁷ Bazı örneklerin karşılaştırılması için bk. Sobucevî, *el-'Alâka* (Samsun İl Halk Ktp. 11567/3), 10b, 11a, 11b, 12a, 12b, 13a, 13b, 14a; Menteşevî, *Şerhu'l-'Alâka* (Yazma Bağışlar 7114/2), 11a, 20a, 25a, 26a, 29b, 30b, 35b, 37a, 40b, 41b, 42b, 43a, 44a, 44b, 45a, 45b, 46b.

⁴⁸ "Musannifin hâşiyesinde" ifadesinden *Hevâdî* sahibi Hamza b. Turgut el-Aydîni'nin kastedilmiş olduğu akla gelebilir. Nitekim el-Aydîni *Hevâdî*'de bulunan bir *minhu* notunda Râzî'nin delilini açıklamıştır. Aydinî, *el-Hevâdî* (Laleli, 2864), 18b. Ancak kanaatimize göre "musannif" ifadesiyle el-Aydîni'nin kastedilmiş olma ihtimali oldukça zayıftır. Zira Hamza b. Turgut'un *Hevâdî*'deki rolü şârihtir. Dolayısıyla kendisine "şârih" şeklinde işaret edilmesi daha uygun bir kullanımdır.

⁴⁹ Sobicevî, *Mirşâdu'l-hâdî* (Samsun İl Halk Ktp. 11567/4), 59a.

*Hevâdî'*ye haşiyesinin ismini de *Mirsâdu'l-hevâdî* şeklinde tasrih etmiştir. Ayrıca el-Menteşevî şerhinin birçok yerinde '*Alâka* müellifine işaret için "musannif" ifadesini kullanmıştır.⁵⁰ Tespit edildiği kadarıyla sadece bir *minhu* notunda '*Alâka* sahibi dışında başka bir şahıs için özel bir nedenden dolayı musannif kelimesini kullanmıştır. Ancak burada da gerekli izahatı yaparak bu şahıstan *Telhîs* sahibini kastettiğini açık bir şekilde beyan etmiştir.⁵¹

el-Menteşevî, şerhinin bir başka yerinde '*Alâka* metninin telif tarihi, yeri ve sürecine dair beyanatlarda bulunmuştur. el-Menteşevî'nin beyanına göre '*Alâka* metninin mecâz ve alâka bölümleri yaklaşık olarak 1133/1720-21 yılında tamamlanmış, bu haliyle nüshaları çoğalıp şöhret kazanmıştır. Hocası, hac hazırlığı yaptığı esnada el-Menteşevî'nin istek ve ısrarıyla risâleye hocası tarafından yaklaşık olarak 1137/1724-25 yılında isti'âre bölümü ilave edilmiştir. Şârih, bu hususla ilgili görmüş olduğu bir rüyasını da nakletmiştir. Rüya da hocasını, yaşadıkları şehre yakın Bahçeçik denilen bir mevkide ziyaretçilere yemek sunumunu yaparken gördüğünü belirten şârih, bu mevkide önu kapalı durağan bir havuz suyunun bir tarafını açtığını ve bunun sonucunda saf bir suyun aktığını görmüştür. Bu rüyayı hocasına anlatmış ve ondan tabir iznini istemiştir. Hocasının izin vermesi üzerine şârih, kendi rüyasını şu şekilde tabir etmiştir: Hocasının ziyaretçilere yemek sunmasını '*Alâka* telifi ve öğrencilerin ondan faydalanmasına, durağan havuz suyunu risâlenin (isti'âre bölümünün olmadığı) ilk şekline, önünü açtığı havuzu ise ilk etapta hocasından isti'âre kısmının risâleye ekleme isteğine yorumlamıştır. Ancak daha sonra asıl niyetini gizlediğini belirtmiş ve aslında havuzun önünü açmasına yapmış olduğu tabiri bu risâle tamamlandıktan sonra risâleyi şerh etme niyetine yormuştur. el-Menteşevî'nin belirttiğine göre hocası eseri tamamlayıp hacca gittikten sonra, onun şerhine başlamıştır. el-Menteşevî, ayrıca bu rüyanın gerçekleştiği cismanî uykunun hocasının müderris olduğu el-Menteşeviyye medresesinde gerçekleştiğini ifade etmiştir.⁵² Menteşeviyye medresesi ve yukarıda bahsi geçen Bahçeçik mevkiinin Ege bölgesinde olduğu bilinmektedir. Bu durumda '*Alâka* müellifinin bu bölgeye iltisaklı, burada ilim ile uğraşmış ve talebe yetiştirmiş bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Biyografisinde görüldüğü üzere el-Antâkî'nin bu bölgeye geldiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak es-Sobicevî'nin bu bölgede doğup yetişen ve ilimle uğraşan bir kişi olduğu yukarıda verilen hayatından anlaşılmaktadır.

3. '*Alâka*'ya ait bir nüsha Süleymaniye Ktp. Tırnovalı koleksiyonunda 1412/7, 63b-65b numarayla kayıtlıdır. Aydın vilayetine bağlı Güzelhisar'da Ali b. Abdulhay (ö. ?) tarafından 1178/1764-65'te çoğaltılmıştır. Müstensih, *temmet* kaydında bu nüshayı "müellifin öğrencisi" Zeynîzâde'nin kendi hattıyla yazmış olduğu nüshadan istinsah ettiğini söylemiştir. Daha önceden de belirtildiği gibi Zeynîzâde, es-Sobicevî'nin en önemli öğrencilerinden biridir.

4. '*Alâka* şârihlerinden olan Muhammed b. Mustafa el-Kalbasânî (1184/1771'de hayatta), öğrenciler arasındaki şöhretine vurgu yaptığı '*Alâka* metnini Mehmed es-Sobicevî'ye nispet ederek şerh etmiştir.⁵³

5. '*Alâka*, muhtasar bir risâledir. Buna binaen dil ve üslup bakımından kendisiyle eşdeğer bir eser ile karşılaştırılması daha doğru bir sonuca götürebilir. Ancak es-Sobicevî'nin eserleri arasında bu özellikte başka bir eser tespit edilmemiştir. Eserleri genelde şerh ve hâşiye türü şeklindedir. Dolayısıyla '*Alâka* dil ve üslup bakımından şerh ve hâşiye şeklindeki eserleri ile karşılaştırılmıştır.

⁵⁰ Menteşevî, *Şerhu'l-'Alâka* (Yazma Bağışlar 7114/2), 10a, 10b, 11b, 16a, 16b, 18a, 30a, 30b, 31a, 37b, 42b, 43b, 44a, 45a.

⁵¹ Menteşevî, *Şerhu'l-'Alâka* (Yazma Bağışlar 7114/2), 24b.

⁵² Menteşevî, *Şerhu'l-'Alâka* (Yazma Bağışlar 7114/2), 32b.

⁵³ Muhammed b. Mustafa el-Kalbasânî, *Şerhu risâleti'l-'Alâka* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 3022), 1b.

Bu karşılaştırma sonucunda aralarında kısmen benzerlikler olduğu tespit edilmiştir. Nitekim es-Sobicevî, eserlerinde basit ve anlaşılır bir dil kullanmakla beraber bazen kendi ifadelerini dahi tekrar açıklamaktadır. Bu özellik *'Alâka* metninde de vardır.⁵⁴ Benzerlik sadece konuların anlatıldığı kısımlar ile sınırlı değildir. *'Alâka* metni ile es-Sobicevî'nin *Fethu'l-esrâr fi şerhi'l-îzhâr* adlı eserinin *hamdele* kısımlarının neredeyse aynı olduğu tespit edilmiştir.

'Alâka'nın *hamdele* kısmı:⁵⁵

الحمد لله حمد الشاكرين والصلوة على سيد الأولين والآخرين وعلى آله الطيبين الطاهرين.

Fethu'l-esrâr fi şerhi'l-îzhâr'nın *hamdele* kısmı:⁵⁶

الحمد لله حمد الشاكرين والصلوة على سيد الأولين والآخرين محمد النبي الأمين وعلى آله الطيبين الطاهرين.

Görüldüğü üzere altı çizili üç kelime hariç birebir örtüşmektedir. Bu benzerlik müellifin aynı kişi olduğunu kesin bir şekilde göstermeyebilir. Ancak bu durum şöyle bir karine ile de desteklenebilir: *'Alâka* şârihi Bekir b. Ahmed el-Menteşevî, "حمد الشاكرين" kısmını ele alırken bu ifadenin takdirinin "أحمد حمد الشاكرين" şeklinde olduğunu bizzat musanniften işittiğini belirtmiştir.⁵⁷ Bu ifade es-Sobicevî'nin *Fethu'l-esrâr fi şerhi'l-îzhâr* adlı eserinin bir nüshasının kenarında "şârihten (es-Sobicevî'den) işitilmiştir" notuyla da yazılmıştır.⁵⁸ Bu durum her iki eserin es-Sobicevî'ye ait kabul edildiğini teyit eden karinelere biridir.

Bu bilgi ve değerlendirmeler neticesinde *'Alâka* metninin müellifinin es-Sobicevî olduğu kanaati hâsıl olmuştur. Özellikle Sobicevî'nin, kendisinin mecâzın alâkalarını ihtiva eden bir risâlesinin olduğunu söylemesi ve öğrencisinin *'Alâka* metnini ona nispet etmesiyle birlikte bunları destekleyici delillerin varlığı bunu göstermiştir.

İbn Karatepeli'den sonra *'Alâka*'yı el-Antâkî'ye nispet edenler ya es-Sobicevî'nin isminin bulunduğu nüshaları görmemişler ya da İbn Karatepeli'nin etkisinde kalmışlardır. İbn Karatepeli ise, muhtemelen elindeki nüshada/nüshalarda müellif isminin Mahmûd el-Antâkî şeklinde yazıldığını görüp bu bilgiyi şerhinde zikretmiştir. Müellif isminin farklı iki şahıs olmasına neden olan herhangi bir bilgi tespit edilmemiştir. Ancak *'Alâka*'nın muhtemel müellifi kabul edilen es-Sobicevî'nin isminin "محمد", el-Antâkî'nin de buna harf bakımından büyük oranla benzeyen "محمود" olması hasebiyle karıştırılması muhtemeldir.

Sonuç

'Alâka metni, günümüzde Mahmûd el-Antâkî'ye nispeti ile meşhur olsa da bu nispetin kesin olmadığı ve buna muarız bazı durumların var olduğu tespit edilmiştir. Zira eserin aynı zamanda

⁵⁴ Örneğin *'Alâka*'da kinâye, "hakiki anlamının anlaşılmasını engelleyen bir karine olmadan bu anlamın lazımlığında (gereğinde) kullanılmış bir lafızdır" şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımın daha iyi anlaşılması için "yani kinâye, kinâye olması hasebiyle asıl anlamın anlaşılmasını engellemez" ifadeleriyle açıklamada bulunulmuştur. *Alâka*'da buna benzer üslup birçok yerde kullanılmıştır. Aynı üslubu, es-Sobicevî'nin *Keşfu'l-inâyê fi mesâ'ili'l-Kifâye* adlı eserinin birçok yerinde de bulmak mümkündür. Eserin mukaddimesinde bile bu üslup kullanılmıştır. Nitekim es-Sobicevî, mukaddimedede sarf ilminin öneminden bahsederken sarfın "bir yol" olduğunu belirttikten sonra bu yolun "maksada giden" bir yol olduğu şeklinde açıklamıştır. Başka bir örnekte es-Sobicevî, sarftaki altıncı bâbtan bahsederken bu babın dördüncü bâba tabi olduğunu belirttikten sonra şöyle bir cümleyle ifadelerini daha anlaşılır hale getirmiştir: "yani altıncı bâbtan gelen her kalıp, öncelikle dördüncü bâbtan gelip kullanımı yaygın hale gelir ve daha sonra tab'iyyet yoluyla bu bâbta (altıncı bâbta) kullanılır." es-Sobicevî'ye ait *Fethu'l-esrâr fi şerhi'l-îzhâr* adlı eserinde de aynı üslubun var olduğu tespit edilmiştir. Geniş bilgi için bk. Sobicevî, *el-'Alâka* (Samsun İl Halk Ktp., 11567/3), 10b, 11b, 12a; a.mlf., *Keşfu'l-inâyê fi mesâ'ili'l-Kifâye* (İstanbul: Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, 2661), 1b, 11a, 13b, 35b; a.mlf., *Fethu'l-esrâr fi şerhi'l-îzhâr* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Kasıdecizâde, 607/1), 4a, 10a, 10b, 15a.

⁵⁵ Sobicevî, *el-'Alâka* (Samsun İl Halk Ktp. 11567/3), 10b.

⁵⁶ Sobicevî, *Fethu'l-esrâr* (Kasıdecizâde, 607/1), 1b.

⁵⁷ Menteşevî, *Şerhu'l-'Alâka* (Yazma Bağışlar 7114/2), 10b.

⁵⁸ Sobicevî, *Fethu'l-esrâr* (Kasıdecizâde, 607/1), 1b.

Mehmed es-Sobicevî’ye de nispet edildiği saptanmıştır. Bunun üzerine yapılan araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

‘Alâka metninin tespit edilen en eski nüshalarına bakıldığında hiçbir şekilde müellif isminin yazılmadığı görülmüştür. Sonraki dönemlerde de bu şekilde çoğaltılan nüshalar olmuştur. Bunun yanı sıra bazı müstensihler müellif ismini Mahmûd el-Antâkî bazıları ise Mehmed es-Sobicevî olarak kaydetmişlerdir. Buradan hareketle eserin her iki şahsa aidiyeti hususu bir sorgulamaya tabi tutulmuştur. Buna göre, İbn Karatepeli, Seyyid Hafız es-Sirozî gibi bazı ‘Alâka şârihleri’nin yanı sıra İsmail Paşâ, Bursalı Mehmed Tahir ve Kehhâle gibi şahıslar eserin Mahmûd el-Antâkî’ye ait olduğunu zikretmişlerdir. İbn Karatepeli’nin bu nispeti kendisinden sonra gelenleri etkilediğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte ‘Alâka’nın bazı nüshalarında müstensihlerin müellif ismini Mahmûd el-Antâkî olarak zikretmelerinin böyle bir sonuca götürmüş olması muhtemeldir.

Buna mukabil eserin es-Sobicevî’ye ait olduğunu gösteren birçok kaynak ve delil de tespit edilmiştir. Bu delillerin yekûnu eserin el-Antâkî’ye aidiyetine işaret eden verilere göre oldukça güçlüdür. Buna göre, es-Sobicevî beyân ilmine dair yazmış olduğu ‘alâka konusunu ihtiva eden bir eserin varlığından bahsetmektedir. Yapılan inceleme neticesinde bahsettiği eserin ‘Alâka metni olduğu tespit edilmiştir. Yine ‘Alâka üzerine şerh kaleme alan müellifin öğrencisi Bekir b. Ahmed el-Menteşevî ve müellifin muasırı konumunda olan Muhammed b. Mustafa el-Kalbasânî ‘Alâka metnini es-Sobicevî’ye nispet etmiştir. el-Menteşevî’nin eser üzerine kaleme aldığı şerhinde eserin telif süreci ve telif edildiği yer ile ilgili verdiği detaylı bilgiler metnin es-Sobicevî’ye ait olduğunu gösteren güçlü karinelere sahiptir. es-Sobicevî’nin diğer bir eseri olan *Mirşâdu’l-hâdî*’de metne yapılan atıflar ve el-Menteşevî’nin haşiyesinde musannifin diğer eserlerine yaptığı atıflar ile es-Sobicevî’nin bir öğrencisinin ‘Alâka metnini açık bir şekilde ona nispet etmesi ve eserin üslup olarak kısmen diğer eserlerine benzemesi gibi unsurlar bir arada değerlendirildiğinde de ‘Alâka metninin es-Sobicevî’ye ait olduğu kanaati ağırlık kazanmıştır.

Müellif isminin iki ayrı şahıs olarak zikredilmesine sebep olan herhangi bir malumat tespit edilmemiştir. Ancak iki şahsın isimlerinin harf bakımından büyük oranla benzemesi, bir karışıklığa sebep olmuş olabilir.

Kaynakça

- Aydîni, Nureddin Hamza b. Turgut. *el-Mesâlik fi'l-me'ânî ve'l-beyân*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, 5872, 1b-58a.
- Aydîni, Nureddin Hamza b. Turgut. *el-Hevâdî fi şerhi'l-Mesâlik*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Laleli, 2864, vr. 1b-143a.
- Bahçıvan, Seyit. "Yazma Eserlerin Tahkikinde Metodolojik Problemler (Mestcizâde'nin al-Hilâfiyyât Bayna al-Hukama' ma'a al-Mutakallimîn va al-Hilâfiyyât bayna al-Mu'tazila ma'a al-Aşâ'irava al-Hilâfiyyât bayna al-Aşâ'ira ma'a al-Mâturîdiyya' Adli Eseri Örneği)". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21 (2006), 61-90.
- Bekiroğlu, Harun. "Yazma Eserlerden Kodikoloji'ye: Tahkike Giriş". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/2 (2019), 855-889. <https://doi.org/10.18505/cuid.604789>
- Bilin, Abdullah. *Sobucalı Mehmed Efendi'nin Keşfü'l-İnaye fi Mesaili'l-Kifaye Adli Eserinin İnceleme ve Tahkiki (Edisyon Kritik)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Bulut, Ali. "Hamza b. Turgut Aydinî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ekl/227-228. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Demirsoy, Soner. *Şark'ın Büyük Âlimleri*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2021.
- İsmail Paşa, Bağdatlı. *İzahu'l-meknûn fi zeyli 'alâ Keşfi'z-zûnûn 'an usâmi'l-kutubi ve'l-fünûn*. nşr. Rifat Kılıslı. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945.
- İsmail Paşa, Bağdatlı. *Hediyetu'l-'ârifin esmâu'l-mu'ellifin ve âsâru'l-musannifin*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Elubeyd, Mahmud. *Şerhu'r-Risâleti'l-İstiâre li Karatepeli Hüseyin b. Mustafa el-Aydîni, Dirâse ve Tahkik*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Fadlî, Abdülhâdî. *Tahkîku't-turâs*. Cidde: Mektebetu'l-İlm, 1406/1982.
- Halebî, Muhammed Ragıb et-Tabbâh. *İ'lâmu'n-nübelâ bi tarihi Halebi's-şehbâ'*. tsh. Muhammed Kemâl. 8 Cilt. Halep: Dâru'l-kalemî'l-'Arabî, 2. Basım, 1988.
- Hımsî, Esmâ. *Fihrisu mahtûtâti dâri'l-kutubi'z-zâhiriyye ('Ulûmu'l-lügati'l-'Arabiyye)*. 2 Cilt. Dımaşk: Mecma'u'llügati'l-'Arabiyye, 1393/1973.
- Hârûn, Abdusselâm Muhammed. *Tahkîku'n-nusûs ve neşruhâ* Kahire: Mektebetu'l-Hâneci, 7. Basım, 1418/1998.
- İbn Karatepeli, Hüseyin b. Mustafa b. Hasan el-Aydîni. *Şerhu'l-'Alâka*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Fatih, 5357/3, 17b-40a.
- İbn Karatepeli, Hüseyin b. Mustafa b. Hasan el-Aydîni. *Ta'likât 'alâ şerhi'l-'Alâka*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Fatih, 5357/4, 40b-50b.
- Karabulut, Ali Rıza-Karabulut, Ahmet Turan. *Mu'cemmu't-târihi't-türâsi'l-İslâmî fi mektebâti'l-âlem*. 6 Cilt. Kayseri: Dâru'l-Akabe, 2001.
- Kalbasânî, Muhammed b. Mustafa. *Şerhu risâleti'l-'Alâka*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 3022, 1b-28a.
- Kehhale, Ömer Rızâ. *Mu'cemu'l-müellifin; terâcimu musannifin'l-kutubi'l-'Arabiyye*. 2 Cilt. Dımaşk: Müessesetu'r-Risâle, ts.
- Menteşevî, Bekir b. Ahmed. *Şerhu'l-'Alâka*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, 7114/2, 8b-56b.
- Muhsin, M. M. Muntezer Abdülhüysen. "er-Risâle fi'l-'Alâka li Mahmûd el-Antâkî: Tehkikun ve Dirase". *Mecelletu Üruk* 10/2 (2017), 130-154. <http://dx.doi.org/10.18018/URUK/017-10/130-154>
- Ömerî, Ekrem Ziyâ. *Dirâsâtun tarihiyye ma'à ta'lika fi menhecî'l-bahs ve tahkiki'l-mahtûtât*. Medinetu'l-Münevvere: Câmî'atu'l-İslâmiyye, 1403/1983.
- Öncü, Mustafa. "Sobicevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/342. İstanbul: TDV Yayınları, 2019.
- Özli, Muzaffer. *Karatepeli Hüseyin b. Mustafa el-Aydîni ve Şerhu'r-Risâleti'l-İstiâre İsimli Eseri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Özli, Muzaffer. "Osmanlı Âlimlerinden Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ b. Hasan el-Aydîni'nin Hayatı ve Eserleri". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2010), 253-263.

- Sarıtaş, Murat vd. “18. Yüzyıl Osmanlı Merkez Topraklarında Şer‘î İlimler: İstatistikî Bir İnceleme”, *Sahn-ı Semân’dan Dârülfünûn’a Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası: Âlimler, Müesseseler ve Eserler XVIII. Yüzyıl*, ed. Ahmet Hamdi Furat vd. 1/11-40, 313-431, 2/353-463. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Sirozî, Üryanizâde Seyyîd Hâfız. *Şerhu’l-‘Alâka*. İstanbul: Matbaatu’l-Âmire, 1272/1858.
- Sobicevî, Mehmed b. Mehmed b. Ahmed. *el-Alâka*. Ankara: Milli Ktp., Samsun İl Halk Ktp. koleksiyonu, 06 Mil Yz A 11567/3, 10b-14b.
- Sobicevî, Mehmed b. Mehmed b. Ahmed. *Keşfu’l-‘inâye fî mesâ‘ili’l-Kifâye*. İstanbul: Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, 2661, 1b-82a.
- Sobicevî, Mehmed b. Mehmed b. Ahmed. *Fethu’l-esrâr fî şerhi’l-İzhâr*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Kasidecizâde, 607/1, 1b-168b.
- Sobicevî, Mehmed b. Mehmed b. Ahmed. *Mirşâdu’l-hâdî ‘ale’l-Hevâdî*. Ankara: Milli Ktp., Samsun İl Halk Ktp., 06 Mil Yz A 11567/4, 15b-252b.
- Şaban, İbrahim. “19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagate Dair Eserleri”. *Şarkiyat Mecmuası* 13/2 (2008), 119-134.
- Şaban, İbrahim. “Osmanlı Âlimlerinin Arap Belagatine Dair Eserleri”. *Şarkiyat Mecmuası* 17/2 (2010), 107-132.
- Tahir, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. haz. M. A. Yekta Saraç. 3 Cilt. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- Tahir, Bursalı Mehmed. *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*. İzmir: Keşişyan Matbaası, 1324/1908.
- Tala, Murat. “Mecâz Problemi ‘Alâka: Antâkî’nin el-‘Alâka’sı Bağlamında Bir Bakış”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/2 (2019), 661-680. <https://doi.org/10.33420/marife.632707>
- Yılmaz, Okan Kadir. *İsam Tahkikli Neşir Kılavuzu*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.